

Semâni'nin Kevâtiu'l-Edille Adlı Kitabında Âhâd Haber Konusunda Debûsî'ye Yönelttiği Eleştiriler

Bedri ASLAN*

Criticisms by Samani to Debûsî Regarding Âhâd News in His Book Qawatiu'l-Adilla

Citation/©: Aslan, Bedri, Criticisms by Samani to Debûsî Regarding Âhâd News in His Book Qawatiu'l-Adilla, Artuklu Akademi, 2015/2 (1), 21-41.

Abstract: Samani was an important methodologist from the Hanafi sect who later converted to Shafii sect and processed the method of "mutakallimin" very well. He has directed many critics to Debûsî, who handled the fuqaha method in his methodology book named "Qawati'ul Adilla". In order to maintain a better understanding of the âhâd news, we addressed the critics of Sam'ani to Debûsî. The critics Sam'anî made to Debûsî about "âhâd" news are as such: the principle of "umûmü'l-belvâ"; the issue whether "rawi's" (narrator) are faqih (Islamic law student) or not; the relation between methodology and analogy; the submission of hadith to Quran; mursal news and other issues of the news. Sam'anî here tries to refute the methodology approach of Debûsî as per the âhâd news with evidences.

Key concepts: Semâni, Debûsî, Critics and Âhâd news

Atıf/©: Aslan, Bedri, Semâni'nin Kevâtiu'l-Edille Adlı Kitabında Âhâd Haber Konusunda Debûsî'ye Yönelttiği Eleştiriler, Artuklu Akademi, 2015/2 (1),21-41.

Öz: Semâni, Hanefi mezhebine mensup olup daha sonra Şafii mezhebinin tercih eden ve mütekellimin metodunu iyi işleyen önemli bir usûlcüdür. Semâni "Kevâtiu'l-edille" adlı usûl kitabında fukahâ metodunu iyi bilen, Hanefi mezhebinin hararetle savunan ve Cedel ilminin ilk kurucusu sayılan Debûsî'ye âhâd haberle ilgili birçok eleştiri yöneltmiştir. Âhâd haber konusunun daha iyi anlaşılması için araştırmamızda Semâni'nin Debûsî'ye yönelttiği eleştirileri ele aldık. Semâni'nin Debûsî'ye âhâd haber konusunda yönelttiği eleştiriler şunlardır: Umûmü'l-belvâ prensibine uyulması, râvilerin fakih olup olmaması, usûl ile kıyas arasındaki ilişki, hadisin Kur'an'a arzı, mürsel haber ve haberin diğer konulardır. Semâni bu konularda Debûsî'nin âhâd haber çerçevesinde belirlediği usûl anlayışını delillerle çürütmeye çalışmıştır.

Anahtar kavramlar: Semâni, Debûsî, Eleştiri ve Âhâd Haber.

* Yrd. Doç. Dr., Batman Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, İslam Hukuku ABD., aslan-bedri@hotmail.com

Giriş

Fakihler arasındaki cedel ve ihtilafın amacı karşıdaki kişiyi susturmak ve muhaliflerin görüşünü reddetmek değil, gerçek olanı ortaya çıkartmaktır. Bunun en güzel örneğini Semânî'nin (v. 489/1095), *Kavâtiu'l-edille* adlı kitabında âhâd haber konusunda Debûsî'ye (v. 430/1038) yönelttiği eleştirilerde görmekteyiz. Bu ilmi tartışmalar, özellikle usûl ile ilgili olanları öğreterek ve usûlü fûrû'a uygulayarak, fakihlere doğru yolu göstermesi açısından önemlidir.

Bu çalışmamızda Semânî'nin âhâd haber konusunda Debûsî'ye yönelttiği eleştiriler işledik. Bu konuyu seçmemizin nedeni, usûlcülerin usûl ilminin tedvinine yaptıkları katkıları ve fûrû' ilminin farklılığının usûl ilkelerinin farklı oluşuna dayandığı gerçeğini ortaya koymaktır. Semânî'nin eleştirilerine geçmeden önce Debûsî'nin âhâd haber konusundaki usûl anlayışından bahsetmek faydalı olacaktır. Zira Debûsî'nin âhâd haber hakkındaki görüşünü bilmeden kendisine yöneltilen eleştirileri anlamak ve onlardan istifade etmek mümkün değildir.

1. Debûsî'nin Âhâd Haber Hakkındaki Görüşü

Debûsî Hanefî mezhebine bağlı olduğu için doğal olarak Hanefiyye (fukâhâ) metodunu benimsemiştir.¹ İlk dönem fukâhâ metodunda yazılmış bir eser yoktur. Bu metot, İmam Ebû Hanîfe ve onun ilk öğrencilerinin fikhî anlayışlarına dayanmaktadır.² Usûl ve usûl ilkeleri mezhep imamları tarafından açıkça zikredilmeyen bu anlayışı yazıya dökmek Hanefî usûlcülere kalmıştır.³ Hanefilerin son dönem fıkıhçıları,⁴ metot ve usûlleri belirlerken, bu usûllerin mezhep içinde yerleşmiş fûrû çözümleriyle çelişmemesi için⁵, âhâd haberlerle ilgili birçok şart öne sürmüşlerdir.⁶ Nitekim onlar ortaya koydukları usûl esasları ile fûrû' çözümleri arasındaki

¹ Hanefiyye metodu: Mezhep imamlarının icihad ederken ve fikhî meselelerin hükmünü verirken takip ettiklerine kanaat getirilen usul kurallarının tespit edilmesidir. Bu metoda göre usul yazarların bu kuralları tespit ederken dayandıkları esas malzeme, mezhep imamlarından nakledilen fikhî çözümlerdir. Zekiyyüddin Şabân, *İslâm Hukuk İlminin Esasları*, (Çev. İbrahim Kâfi Dönmez), Ankara, TDVY, 2003, s. 35-39.

² Şabân, *İslâm Hukuk İlminin Esasları*, s.35; bkz. Hayreddin Karaman, "Fıkıh", *DİA*, İstanbul 1993, c. XIII, s. 9; Ali Duman, *Ebu Hanîfe'nin Hüküm İstinbat Yönteminin Fukaha Usulündeki Rolü*, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sayı 13, 2009, s. 98.

³ Duman, *Ebu Hanîfe'nin Hüküm İstinbat Yönteminin Fukaha Usulündeki Rolü*, s.99.

⁴ Metin Yiğit, *Ebu Hanîfe'nin Usûl Anlayışında Sünnet*, İstanbul, İz Yayıncılık, 2009, s. 158. III. (IX.) yüzyılın sonuna kadarki Hanefî fakihleri mütekaddimîn olarak adlandırılır ve bunlardan Ebû Hanîfe ve müctehid öğrencilerine selef, sonrakilere de halef tabir edilir. bkz. Ali Bardakoğlu, "Hanefî Mezhebi", *DİA*, İstanbul 1993, c. XVI, s. 9.

⁵ Şabân, *İslâm Hukuk İlminin Esasları*, s. 35.

⁶ Debûsî, *Takvîmu'l-Edille*, s. 196.

uyumluluğu sağlamak için sahabileri kısımlara ayırmışlardır. Bunların sahabeden bazısının rivayetlerini şartsız bazılarını ise şartlı olarak kabul ettiklerini görmekteyiz.⁷ Bu anlayışı İsa b. Eban (v. 221/836)⁸ ve Cessas'tan (370/980)⁹ sonra sürdüren ve klasikleştiren Hanefi usûlcü Debûsî'dir.¹⁰ Debûsî'nin âhâd haber hakkındaki görüşlerini, beş maddede açıklamak mümkündür. Bunlar; râvilerin fakih olup olmaması, umûmü'l-belvâ, hadisin Kur'an ve Sünnet'e arzı, mürsel haber ve diğer haberlerdir.

1.1. Râvilerin Fakih Olup Olmaması

Debûsî, râvilerin durumlarını ele alırken ilk önce râvilerden hangisinin rivayetinin kabul edileceğini, hangisinin reddedileceğini açıklamaktadır. Râvileri durumlarına göre tasnif eden Debûsî onları dört kısımda ele almaktadır. Ona göre râviler ya malum ya da meçhul haldedir. Malum veya meçhulün her birisi de ya selefi salihîn tarafından kabul edilmiş ya da reddedilmiştir.¹¹ Debûsî'ye göre âhâd haber, sahih kıyasa ters düşmediği müddetçe kabul edilir. Eğer rivayet edilen âhâd haber sahih kıyasa muhalif ise haberi rivayet eden râvinin durumuna bakılır. Kıyasa muhalif olan haberin râvisi içtihat ehli olup fakih ise onun rivayet ettiği âhâd haberler kabul edilir. Kıyas ise reddedilir. Fakat râvi fakih olmayıp içtihat ehli de değilse onun rivayet ettiği âhâd haberler reddedilir ve kıyasla amel edilir. Zira bu durumda kıyas, fakih olmayan kişinin rivayet ettiği hadisten daha güçlüdür. Debûsî buna örnek olarak Ebû Hüreyre'nin rivayet ettiği "Ateşte pişirilen yemeklerden dolayı abdest gerekir."¹² mealindeki hadisi vermektedir.¹³ Ona göre Ebû Hüreyre'nin rivayet ettiği bu hadisin Abdullah b. Abbas tarafından reddedilmesinin nedeni Ebû Hüreyre'nin fakih ve içtihat ehli olmamasıdır.¹⁴ Debûsî, bu görüşünü temellendirmek için şöyle bir kıyas yapar: İctihat ehli olmayan kişi, hadisleri manayla rivayet edebilir. Hadisleri manayla rivayet eden kişi ise fakih sayılmaz. Fakih

⁷ Mansur b. Muhammed b. Abdülcebar es-Semâni, *Kavâtiu'l-Edille fi Usuli'l-Fıkıh*, (Tahk. Abdullah b. Hafız b. Ahmed el-Hakemî), Riyad, Mektebet't-Tevbe, 1419, c. II, s. 382.

⁸ Murteza Bedir, *Fıkıh, Mezhep ve Sünnet*, İstanbul, Ensar Neşriyat, 2004, s. 101.

⁹ Bedir, *Fıkıh, Mezhep ve Sünnet*, s.138.

¹⁰ Bedir, *Fıkıh, Mezhep ve Sünnet*, s.152.

¹¹ Ubeydullah b. Ömer b. İsa Ebû Zeyd ed- Debûsî el-Hanefi, *Takvîmu'l-Edille fi Usuli'l-Fıkıh*, Beyrut, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2001, s. 180.

¹² Muhammed b. Hibban b. Ahmed el-Bustî, *Sahihu İbn Hibban*, Muessesetu'r-Risale, ty, III/426.

¹³ Debûsî, *Takvîmu'l-Edille*, ss. 180-182.

¹⁴ Debûsî, *Takvîmu'l-Edille*, s. 181.

olmayan kişi ise birçok yerde hata edebilir. Dolayısıyla bu kişinin rivayeti kabul edilmez.¹⁵

1.2. Umûmü'l-Belvâ

Debûsî, *Takvîmu'l-edille* adlı usûl kitabında âhâd haberin dört yolla (Kitap, Sünnet, olaya arz etmek ve ravinin durumu) eleştiri konusu olduğunu, bunlardan birisinin de umûmü'l-belvâ (toplumun genelini ilgilendiren hususlar) olduğunu belirtmektedir.¹⁶ Herkesin duyabileceği veya görebileceği ya da herkesi ilgilendiren bir konuda Peygamber (s.a.s.) bir hüküm belirtiyorsa, bu olay bir râvi tarafından değil birçok ravi tarafından rivayet edilmelidir. Eğer toplumun genelini ilgilendiren bir konuda sadece bir kişi rivayette bulunuyorsa böyle bir haber, insanlar arasındaki âdete göre, töhmetten dolayı yalanlanıp, reddedilmektedir. Debûsî, umûmü'l-belvâ için cinsel organa dokunmakla abdestin bozulacağı, ateşin etkilediği şeyin abdeste etkisi ve cenaze taşınmasının yeni bir abdesti gerektirdiği gibi hususları beyan eden haberleri bu konuda örnek göstermektedir.¹⁷ Dolayısıyla herkesin duyabileceği veya görebileceği ya da herkesi ilgilendiren bir konuda varit olan âhâd haberle, bu haber sadece bir veya iki kişi tarafından rivayet ediliyorsa, amel edilmez.

1.3. Âhâd Haberlerin Kur'an ve Sünnet'e Arzı

Debûsî, Âhâd haberlerin Kur'an ve Sünnet'e arzı konusunda eleştirisini dört şekilde yapmaktadır. Ona göre âhad haber, ilk önce Kur'an'ı Kerim'e arz edilmelidir. Kur'an'ı Kerim'e muvafık ise kabul edilmeli muhalif ise reddedilmelidir. Zira Kur'an'ı Kerim'in sübutu kat'î, âhâd haberlerin sübutu ise zannîdir. Debûsî, âhâd haberlerin Kur'an'ı Kerim'e arz meselesini iki hadise dayandırarak tespit etmeye çalışmaktadır. Hadislerin birisi şudur: "Kur'an'ı Kerim'de olmayan şartlar yüz tane de olsa batıldır."¹⁸ İkinci hadis ise Peygamber (s.a.s.)'in "Benden bir hadisi duyduğunuzda o hadisi Kur'an'a arz edin, Kur'an'a muvaffik ise kabul edin muhalif ise reddedin."¹⁹ buyurduğu hadistir. Ancak hadis âlimleri bu ikinci hadisin mevzu olduğunu belirtmektedirler.²⁰ Âhâd haberler Kur'an'ı Kerim'e arz

¹⁵ Debûsî, *Takvîmu'l-Edille*, s. 181.

¹⁶ Debûsî, *Takvîmu'l-Edille*, s. 196.

¹⁷ Debûsî, *Takvîmu'l-Edille*, s. 199.

¹⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsnedu Ahmed b. Hanbel*, Kahire, Müessesetu Kurtuba, ty. c. VI, s. 183.

¹⁹ Muhammed Şemsu'l-Hak el-Azîmâbâdî, *Avnu'l-Mabûd Şerhu Süneni Ebi Davud*, Beyrut, Daru'l- Kütübi'l-İlmiyye, 1415, c. XII, s. 232.

²⁰ Semâni, *Kavâtiu'l-Edille* c. II, s. 404.

edildiği gibi, sübutu kati olan mütevatir habere de arz edilmelidir. Zira mütevatir haber, bilgiyi ifade etme konusunda, Kitap gibidir. Debûsî, âhâd haberlerin Kur'an ve Sünnet'e arzı konusundaki görüşlerini temellendirmek için birçok ayet, hadis ve olay zikretmektedir.²¹

1.4. Mürsel Haber

Debûsî, âhâd haber eleştirisi başlığı altında müsned ve mürsel hadisleri beraber zikreder. Böylece o, Hanefi geleneğinde var olan mürsel hadisi müsned hadis gibi görme anlayışını sürdürür.²² Bu da fukahâ metoduna bağlı usûlcülerin mürsel-müsned hadis arasında fark gözetmediklerini gösterir.

1.5. Diğer Haber Konuları

1.5.1. Kur'an'ı Kerim Üzerindeki Ziyadeler

Hanefilerin çoğuna göre Kur'an'ı Kerim üzerine ziyade hükümler getiren (Kur'an'ı Kerim'de var olan bir hüküm üzerine yeni bir hüküm getiren haberler) âhâd haberler nesih hükmündedir.²³ Bu görüşe Debûsî de katılmaktadır. Debûsî, Kur'an'ı Kerim üzerindeki ziyadelerle ilgili olarak, Peygamberimizin zina edenlerin bir yıl süreyle sürgüne gönderilmesi hakkındaki haberin, Nur suresindeki "zina edenlere yüz değnek vurulacağını"²⁴ ifade eden âyetin hükmünü neshettiği örneğini verir. Onun delili ise şudur: "Kur'an'da zina edenlerin haddi yüz değnek vurulmasıdır. Bu haberde ise bu ayete ziyade bir hüküm varit olmuştur. Buradan zina edenlerin tek cezasının yüz değnek olmadığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bunun üzerinde ziyade olan haberin nesh etme yönüne itibar edilmelidir. Zira Allah'ın hakları olan cezalar, ibadet veya kefaretlardan hiç birisinin parçalara ayrılması mümkün değildir. Debûsî'ye göre bazılarının bu ziyadeleri beyan olarak görmeleri de yerinde değildir. Zira zina edenlerin yüz değnek olan cezaları, bir yıl sürgün edilmesi cezasını içine almamaktadır. Dolayısıyla sürgün hakkındaki haber, ayeti beyan etmemektedir."²⁵

²¹ Debûsî, *Takvîmu'l-Edille*, ss.195-199.

²² Debûsî, *Takvîmu'l-Edille*, s.196.

²³ Debûsî, *Takvîmu'l-Edille*, s. 212.

²⁴ Nur, 24/2.

²⁵ Debûsî, *Takvîmu'l-Edille*, ss. 233-234.

1.5.2. Kur'an'ı Kerim'in Sünnet'le Neshi

Hanefilerin genel kanaati, Kur'an'ın neshinin Sünnet'le, Sünnet'in neshinin de Kur'an'la caiz olması yönündedir.²⁶ Debûsî bu konuda şunları söylemektedir: “Nesih, hükmün müddetinin sona ermesinden ibarettir.²⁷ Kitap ve Sünnet'in hüccet olmasından dolayı, hem kitap hem de Sünnet hükmün sona erdiği müddeti bildirebilir.”²⁸

Debûsî'nin diğer bir delili ise, neshin bilfiil haberle vuku bulmasıdır. Mesela “*Birinize ölüm geldiği zaman, eğer bir mal bırakacaksa anaya, babaya, yakınlara uygun bir biçimde vasiyet etmek Allah'tan korkanlar üzerine bir borçtur.*”²⁹ ayeti, Peygamberimiz'in “*Varislere vasiyet yoktur.*”³⁰ hadisiyle neshedilmiştir.³¹ Debûsî'nin âhâd haberlerle ilgili görüşünü aktardıktan sonra, Semânî'nin *Kavâtiu'l-Edille* adlı usûl kitabında, âhad haber ile ilgili Debûsî'ye yönelttiği eleştirilere geçebiliriz.

2. Semânî'nin Debûsî'ye Yönelttiği Eleştiriler

Semânî haberi sistemli bir şekilde ele almaktadır. İlk önce haberin tarifini yapar ve haberi; doğruluğu bilinen hak, yalan olduğu bilinen batıl, doğru ya da yalan olduğu bilinmeyen haberleri ise hak ya da batıl olma ihtimaline açık olmak üzere üç kısma ayırmaktadır. Bununla birlikte haberlerin doğruluk veya yanlışlığının kendiliğinden değil, karinelere ve emarelere dayandığını da kaydetmektedir.³² Semânî, haber hakkında bu kısa bilgileri verdikten sonra haberi rivayet açısından da değerlendirir. Ona göre haber mütevatir ve âhad olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Mütevatir haber, insanda zaruri bilgiye sebep olan haberdir.³³ Âhâd haber ise bir kişinin veya yalan üzere birleşmeleri mümkün olan bir sayının rivayet ettiği haberdir.³⁴

Semânî haberin kısımlarını zikrettikten sonra âhâd haberin hükmünü açıklar ve onunla amel edilip edilmediği konusunu ele alır. Onunla amel edilmez tezini savunanların delilleri ile birlikte, ahad haberle amel edilir

²⁶ Debûsî, *Takvîmu'l-Edille*, s. 239.

²⁷ Debûsî, *Takvîmu'l-Edille*, s. 229.

²⁸ Debûsî, *Takvîmu'l-Edille*, ss. 212-243.

²⁹ Bakara, 2/180.

³⁰ Abdürrezzak b. Hemâm Ebû Bekir b. Nâfi' es-San'ânî el-Himyeri, *Musannafu Abdürrezzâk*, (Tahk. Habiburrahman el-A'zemî), Beyrut, el-Mektebû'l-İslamî, ty, c. IX, s. 69.

³¹ Debûsî, *Takvîmu'l-Edille*, s. 240.

³² Semânî, *Kavâtiu'l-Edille*, c. II, ss. 232-233.

³³ Semânî, *Kavâtiu'l-Edille*, c. II, s. 234.

³⁴ Semânî, *Kavâtiu'l-Edille*, c. II, s. 254.

görüşünü savunanların delillerini de zikreder.³⁵ O, âhâd haberi açıkladıktan sonra âhâd haber ile ilgili ahad haber râvilerinin şartlarını da ortaya koymaktadır.³⁶ Semâni âhâd haberlerin kabulü için Hanefilerin ileri sürdükleri bazı şartları kabul etmez. Âhad haber râvisinin şartlarıyla ilgili Hanefileri özellikle de Debûsî'yi eleştirir. Bu eleştiriler mesâilu'l-hilâf başlığı altında umûmü'l-belvâ konusu ile başlar.³⁷

2.1. Umûmü'l-Belvâ Prensibi

Umûmü'l-belvâ, fıkhıta bir musibet veya sıkıntının herkesi kapsayacak şekilde yaygın hale gelmesi demektir.³⁸ Hadis ilminde ise; Hz. Peygamber zamanında meydana gelen ve herkesi ilgilendiren bir olayın birçok kişi tarafından değil de bir iki kişi tarafından rivayet edilmesi şeklinde tarif edilir. Herkesi ilgilendiren konularda bir iki kişinin rivayetinden söz ediliyorsa bu rivayette bir sorun olduğu anlamına gelir. Hanefilere göre umûmü'l-belvâ'ya örnek olabilecek hadislerin bir kaç kişi tarafından rivayet edilmesi kabul edilmez.³⁹ Semâni, bu ihtilafı konuyu işlerken Hanefilerin (satıcı ve alıcının muhayyerliği, imama uyan kişilerin Fatıha okuması ve avret yerine elin değmesi gibi) örnek olarak zikrettikleri âhâd haberleri ele alır, onların umûmü'l-belvâ konusunda sundukları delilleri açıklar ve akabinde kendi delillerini uzun uzadıya zikreder.⁴⁰

Hanefiler bu konuda görüşlerini şu şekilde temellendirmektedirler: Umûmü'l-belvâ olan konular hakkında birçok soru sorulur. Dolayısıyla hakkında birçok soru sorulan bir konunun birden fazla beyanı olmalıdır. Açıklamaya muhtaç olan böyle bir haber ise birçok kişi tarafından rivayet edilmelidir. Eğer mevzubahis olan böyle bir haberin râvileri az ise bu onun sabit olmadığını gösterir. Ayrıca bilgiyi zaruri kılan haber, birçok kişi tarafından rivayet edilen haberdir. Bir iki kişi tarafından rivayet edilen haber ise bu hükümde değildir.⁴¹ Semâni, Hanefilerin getirdikleri bu delilleri kabul etmeyip Şafiilerin delillerini şöyle açıklamaktadır:

Şafiilere göre, haberlerin kabul edilmesi hakkındaki en güçlü delil sahâbenin icmasıdır. Sahâbe ise diğer haberler ile umûmü'l-belvâ dediğimiz haberler arasında bir fark gözetmeden onları kabul etmişlerdir. Semâni buna

³⁵ Semâni, *Kavâtiu'l-Edille*, c. II, ss. 264-265-291.

³⁶ Semâni, *Kavâtiu'l-Edille*, c. II, s. 295.

³⁷ Semâni, *Kavâtiu'l-Edille*, c. II, s. 357.

³⁸ İbrahim Paçacı, "Umûm-i Belvâ" *Dini Kavramlar Sözlüğü*, Ankara, DİB, 2006, s. 667.

³⁹ Semâni, *Kavâtiu'l-Edille*, c. II, ss. 358-359.

⁴⁰ Semâni, *Kavâtiu'l-Edille*, c. II, ss. 359-363.

⁴¹ Semâni, *Kavâtiu'l-Edille*, c. II, s. 359.

örnek olarak Hz. Aişe'den (v. 58/68) rivayet edilen "eşlerin birleşmelerinde inzal olmasa da guslün gerekli olduğu ve gayr-i müslimlerden cizye alınması" hakkındaki âhâd haberleri zikretmektedir.⁴²

Semânî, bunları açıkladıktan sonra meselenin tahlilini yapıp şunları söylemektedir: "Âhad haberle amel edilmesinin vacip olduğuna inandıkları halde umûmü'l-belvâ hakkında varit olan haberleri kabul etmeyenlerin delilleri şunlardır:

1. Umûmü'l-belvâyla ilgili haberlerin kabul edilmemesi hakkında bir nas vardır.
2. Böyle haberlerin kabulü için elimizde bir delil yoktur.
3. Umûmü'l-belvâya örnek olan haberler çoğunluk tarafından rivayet edilmeliydi.

Birincisini kabul etmek mümkün değildir. Zira bir nass olsaydı araştırmalardan sonra o nassın görülmesi icap ederdi. Fakat şimdiye kadar umûmü'l-belvâ hadislerinin kabul edilmemesi gerekliliği hakkında hiçbir nassa rastlanmamıştır. Getirdikleri ikinci delil de batıldır. Zira kesin delillerle biliyoruz ki sahâbe âhâd haberleri kayıtsız kabul etmiştir. Hanefilerin getirdikleri üçüncü delil de doğru değildir. Çünkü umûmü'l-belvâ hakkında varit olan haberlerin birçok kişi tarafından rivayet edilmesi gerekir şeklindeki iddiaları, bu haberlerin hükmü herkesi ilgilendiren cinsten olsaydı kabul edilebilirdi. Fakat umûmü'l-belvâyâ giren haberlerin hükmünün bütün insanları kapsamadığı açıktır."⁴³

2.2. Râvilerin Fakih Olup Olmamasının Âhâd Haberlere Etkisi

Semânî bu konuyu ve haberin kıyasla ilişkisi meselesini beraber zikretmektedir. O önce Hanefilerin genel eğilimlerini aktarır.⁴⁴ Sonra da Debûsî'nin iddialarını zikredip hepsine birlikte cevap verir.

Debûsî'nin görüşleri şöyledir: O rivayeti kabul edilen sahabileri dört kısma ayırır. Bu sınıflamada meşhur sahabilere Hulefâ-i Râşidîn'i örnek gösterirken meçhuller için de Ma'kel b. Yesar'ı (v. 59/679) örnek göstermektedir.⁴⁵

⁴² Semânî, *Kavâtiu'l-Edille*, c. II, s. 360.

⁴³ Semânî, *Kavâtiu'l-Edille*, c. II, ss. 361-362.

⁴⁴ Semânî, *Kavâtiu'l-Edille*, c. II, ss. 368-375.

⁴⁵ Semânî, *Kavâtiu'l-Edille*, c. II, s. 380.

Debûsî'ye göre, rivayet edilen meşhur bir haber kıyasa muhalif değilse hüccettir. Eğer muhalif ise râvinin fakihliğine bakılır. Râvi fakihlerden ise rivayeti yine kabul edilir. Şayet fakih değilse haber terk edilir. Bunun sebebini Debûsî şöyle açıklamaktadır: “Haber, haddi zatında yakîni bir hüccet olup kıyastan evladır. Fakat râvinin rivayetinde bir şüphe bulunursa, bu şüpheden dolayı haber kıyastan daha aşağı bir derecede olur. Bundan dolayıdır ki kıyasa karşı, rivayetinde şüphe olan haber terk edilir.”⁴⁶

Debûsî, iddialarını ispat etmek için sahâbeden bu konuyla ilgili birkaç örnek vermektedir. Bunlardan biri Ebû Hüreyre'nin (v. 58/678) rivayet ettiği “Ateşin dokunduğu şeylerden abdest gereklidir.”⁴⁷ hadisinin İbn Abbas (v. 67/687) tarafından reddedilmesidir. İbn Abbas'ın bu hadisi terk etmesinin sebebini de kıyasa muhalif olmasıyla açıklamaktadır. Debûsî de İbn Abbas'ın kıyasa karşı Ebû Hüreyre'nin hadisini terk etmesinin nedenini Ebû Hüreyre'nin fakih olmamasına bağlamaktadır.⁴⁸

Debûsî, Ebû Hüreyre'nin zina sonucu doğan çocukla ilgili rivayet ettiği hadisi, Hz. Âişe'nin “Hiç kimse kimsenin günahını yüklemesin.”⁴⁹ ayetiyle reddetmesini de örnek olarak vermektedir.⁵⁰ O, Hz. Âişe'nin, Ebû Hüreyre'nin rivayet ettiği bu hadisi, temel ilkelere aykırı olduğu için reddettiği iddiasında bulunmaktadır. Debûsî bu örnekleri verdikten sonra “Naklettığımız bu hadislerin râvileri her ne kadar âdil olsalar da, fakih olmadıkları takdirde rivayet ettikleri haber reddedilir.” diyerek âhâd haberlerin râvileriyle ilgili zikrettiği şartları savunmaktadır. Ona göre, Ebû Hüreyre'nin adaletinde hiç bir şüphe yoktur. Yalnız diğer sahâbiler tarafından, fakih olmadığı için, kıyasa aykırı olan haberleri kabul edilmemiştir. Zira fakih olmayan birisinin herhangi bir hadisi manayla rivayet etme durumu vardır. Fakih olmayan birisi hadisin birçok manasına vakıf olamayabilir. Bu da yanlışlığa (galata) sebep olabilmektedir. Bundan dolayıdır ki âlimlerimiz musarrât⁵¹ ve arâyâ⁵² hadislerini reddetmişlerdir.⁵³

⁴⁶ Semâni, *Kavâtiu'l-Edille*, c. II, s. 381.

⁴⁷ Muhammed b. Yezid Ebu Abdüllah el-Kazvîni, *Sünenü İbni Mace*, (Tahk. Muhammed b. Fuad Abdülbaki), Beyrut, Daru'l-Fikr, ty, c. I, s. 10.

⁴⁸ Semâni, *Kavâtiu'l-Edille*, c. II, s. 382.

⁴⁹ Fatır, 35/18.

⁵⁰ Semâni, *Kavâtiu'l-Edille*, c. II, s. 383.

⁵¹ Musarrât, sütü bol gözüksün diye satımdan önce birkaç gün sağılmamış süt hayvanını ifade eder. Şükrü Özen, “Musarrât”, *DİA*, İstanbul, 1993, XXXI/240.

⁵² İslam hukukçuları arâyânın ne olduğu hususunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. İmam Şafii bunu, kişinin, ailesinin yemeklik taze hurma ihtiyacını karşılamak üzere kuru hurma karşılığında hurma ağacındaki meyveyi tahmini ölçü ile satın alması şeklinde yorumlamıştır. bkz. Muhammed b. İdris Ebû

Semânî, râvinin fakihliğiyle ilgili olarak Debûsî'nin dile getirdiği ilkelere cevap verirken; onun sahabeden bazılarını malum bazılarını da meçhul olarak göstermesini ve onlar hakkında fakihtir veya değildir diye değerlendirmelerde bulunmasını eleştirir. Bunun da en hafif tabirle "haddi aşmak" olduğunu söyler.⁵⁴ Debûsî'nin dile getirdiği usul ilkelerine ve bu ilkeleri temellendirmek için verdiği örneklerle de uzun uzun cevaplar verir.

Semânî şunları söyler: Debûsî, Ebu Hüreyre'nin fakih olmadığıyla ilgili tespitinde haklı değildir. Zira Ebû Hüreyre'nin ashabın büyüklerinden olduğu ve Peygamber (s.a.s.)'in onun için dua ettiği sabittir. Ayrıca Ebû Hüreyre'nin fakih olduğu ve sahâbenin çoğunun henüz hayatta olduğu bir zamanda birçok konuda da fetva verdiği de bilinmektedir⁵⁵ diyerek onun, ravi için öne sürdüğü fakihlik şartını reddeder.

Semânî'ye göre; Debûsî'nin haberleri manayla rivayet etme konusunda Ebû Hüreyre'yi eleştirmesi ve onun hata edebileceğini söylemesi yerinde değildir. Zira Ebû Hüreyre gibi Arap dilini iyi bilen bir sahâbe hakkında böyle düşünmek uygun değildir. Aynı zamanda haberi aktarmada hata etme durumu yalnızca ona has bir durum değildir. Yani bu hata, fakih olan veya olmayan herkes için söz konusu olabilir.⁵⁶

Semânî bu konuda Hanefileri tutarsızlıkla suçlamakta ve buna Hanefilerin üstadı olan İmam Ebû Hanîfe'nin "oruçlu iken unutarak yiyen-içen kişi hakkında Ebû Hüreyre'den rivayet edilen habere dayanarak kıyası terk etmesini" örnek vermektedir. Ayrıca Semânî, "Debûsî'nin ve diğer Hanefilerin Ebû Hüreyre'den kıyasa muhalif olarak gelen bu rivayeti râvinin fakihlik şartına dayandırarak reddetmeleri hem bir çelişkidir hem de imamlarına muhalefet etmektir."⁵⁷ diyerek Debûsî'yi eleştirir.

Abdullah eş-Şâfiî, *el-Ümm*, Dârü'l-Ma'rîfe, Beyrut, 1393, VII/212. İmam Malik'in yorumuna göre, 'araya satışı kişinin başkasının bahçesinde hurma ağacı bulunur, bahçenin sahibi başka kimselerin bahçesine girmesini ve bu yoldan zarar görmeyi istemediğinden o kimseye taze hurması karşılığında kuru hurma verir. Mâlik, *el-Müdevenetü'l-kübrâ*, III/285. Hanefilere göre, kişi hurma ağacının meyvesini başkasına hibe eder daha onu kendisine teslim etmeden önce hibeden dönmek ister, işte bu durumda hibede bulunduğu kişiye, hibe ettiği taze hurma kadar kuru hurma vermesidir. İbn Hümâm, *Şerhu fethi'l-kadîr*, VI/415; Şabân, *Üsûlü'l-Fıkh*, (Çev. İbrahim Kafi Dönmez), TDV, Ankara 2003, s.141.

⁵³ Semânî, *Kavâtiu'l-Edille*, c. II, s. 385.

⁵⁴ Semânî, *Kavâtiu'l-Edille*, c. II, s. 387.

⁵⁵ Semânî, *Kavâtiu'l-Edille*, c. II, s. 390.

⁵⁶ Semânî, *Kavâtiu'l-Edille*, c. II, ss. 390-391.

⁵⁷ Semânî, *Kavâtiu'l-Edille*, c. II, s. 391.

2.3. Âhâd Haberlerin Kur'an'a Arzı

Haberlerin Kur'an'a arzı öteden beri tartışılan bir konudur. Bu konuda bütün mezhepler kendi görüşlerine bağlı usulcülerin değerlendirmelerini veya bizzat kendi mezheplerinin ilkelerini esas alırlar. Hanefiler de bu konuyu kendi mezheplerinin geleneksel anlayışına göre ele almışlardır.

Bu konunun daha iyi anlaşılması için Debûsî'nin düşüncelerini ve Semâni'nin eleştirilerini birlikte zikretmek daha uygundur.

Debûsî'ye göre, rivayet edilen âhâd haber dört yolla tenkit edilir. Âhâd haber ilk önce Kur'an'a, sonra sabit olan hadislerle arz edilir. Daha sonra umûmü'l-belvâ prensibi uygulanır ve tartışmalı konularda selef-i sâlihînin âhâd habere başvurup vurmadıklarına bakılır. Her hangi bir âhâd haberi ele aldığımızda, bu haber bu dört tenkit ölçüsünü sorunsuz geçerse kabul edilir, yoksa reddedilir.⁵⁸

Debûsî bu konuda ileri sürdüğü şartları şu delillerle delillendirmektedir: Âhâd haberin Kur'an'ı Kerim'e arzı konusuna Peygamberimizin "Yüz şart olsa bile Kur'an'ı Kerim'de olmayan her şart batıldır."⁵⁹ ve "Benden bir hadis rivayet edildiğinde onu Kur'an'ı Kerim'e arz edin, Kur'an'ı Kerim'e muvafık olanı kabul edin, ona muhalif olanı ise reddedin."⁶⁰ hadisleri bu konuda birer delildir. Debûsî bunları naklettikten sonra şu değerlendirmeleri yapmaktadır. Haberın Kur'an'a arz sebebi Kur'an'ın kat'î, haber-i vâhidin ise zannî olmasından dolayıdır. Zannî olanların yakînî olanlarla reddedilmesi, yakînî olanların zannî olanlarla reddedilmesinden evladır.

Bunun yanında Debûsî başka önemli ve tartışmalı bir konuya değinerek şunları kaydetmektedir: Hadisin Kur'an'a muhalefeti ister kitabın aslına ister umum-hususuna ve ister kitabın zahirine olsun fark etmez, bütün durumlarda muhalif olan haber reddedilir.⁶¹

Debûsî'ye göre, İslam dininin muhafazası ve hurafelerden temizlenmesi açısından âhâd haberlerin bu ilkelerle tespit edilmesinde birçok fayda vardır. Zira birçok bid'atin ortaya çıkması âhâd haberlerin Kur'an'a arz edilmeden kabul edilmesinden kaynaklanmaktadır. Haberlerin Kur'an'a arz edilmeden kabul edilmesi; Kur'an'ın hükümlerinin o âhâd

⁵⁸ Semâni, *Kavâtiu'l-Edille*, c. II, s. 393.

⁵⁹ İbn Hanbel, *Müsned*, c. VI, s. 183.

⁶⁰ Azimâbâdi, *Avnu'l-Mabud*, c. XII, s. 232.

⁶¹ Semâni, *Kavâtiu'l-Edille*, c. II, ss. 393-394.

habere göre değerlendirilip; haberin asıl, Kur'an'ın ise ona tabi kılınması anlamına gelmektedir. Bu da İslam dininin şüphe üzerine bina edilmesi demektir. Âhâd haberlerin şartlara bağlanmadan kabul edilmesinin zararı, Kur'an'ı asıl kabul edip âhâd haberleri bazı şartlarla kabul etmenin zararından daha fazladır. Zira âhâd haberleri bir takım şartlarla kabul edenler bazı durumlarda âhâd haberleri şüphe üzerine terk etmiş olurlar. Başka bir grup ise âhâd haberleri asıl kabul edip Kur'an'ı Kerim'i ona tabi kılmıştır.⁶²

Debûsî bu mesele için "Bir şahit ve yeminle hüküm verilebilir."⁶³ hadisini örnek verir ve bu hadisin Kur'an'ın (erkeklerinizden iki kişiyi şahit gösterin)⁶⁴ açık hükmüne muhalif olduğunu belirtir.⁶⁵

Semânî'nin Debûsî'ye verdiği cevaplar ise şöyledir: " 'O kendi hevasına göre konuşmaz konuştukları Allah tarafından vahyedilmiştir.'⁶⁶ ayeti, haber sabit olduktan sonra Kur'an'ı Kerim'e arzının gerekli olmadığını ve Kur'an'ın umum ifade eden kelimelerinin âhâd haberlerle tahsisinin caiz olduğunu gösteren bir delildir. Başka bir ayette 'Resulün size getirdiği şeyleri alın, sizi sakındırdığı şeylerden sakının.'⁶⁷ buyurulmaktadır. Bu ayetlere bakıldığında Allah, müminlere Peygamber'in getirdiklerine uymalarını emretmektedir. İmam Şafii bu konuda şunları söylemektedir: Kur'an'ı Kerim'le sabit haber arasında hiçbir ihtilaf yoktur. Kuran'a zıt görünen haberlerin gerçekte Kur'an'la hiçbir yönden zıtlığı söz konusu değildir. Bilakis böyle zannettiğiniz haberler sizin vehminize dayanan bir iddiadır. Bunun gerçekte hiçbir alakası yoktur."⁶⁸

Öte yandan bir şahit ve yeminle hüküm verilmesi konusundaki haberle Kur'an'ı Kerim arasında hiçbir ihtilaf söz konusu değildir. Zira her ikisi de kendi alanında birer asıl olarak telakki edilmektedir. Debûsî'nin kendi tezini desteklemek için Peygamber'e nispet edilen "Benden bir hadis rivayet edildiğinde onu Kur'an'ı Kerim'e arz edin, Kur'an'ı Kerim'e muvafık olanı kabul edin, ona muhalif olanı ise reddedin"⁶⁹ hadisini zikretmesi geçerli bir delil değildir. Zira bu hadisin râvileri arasında Yezid b. Rabia vardır. Bu kişi ise meçhuldür. Ravisi meçhul olan hadis ise münkatı olup

⁶² Semânî, *Kavâtiu'l-Edille*, c. II, ss. 395-396.

⁶³ Muslim, *Sahihu'l-Müslim*, c. II, s. 1337.

⁶⁴ Bakara, 2/282.

⁶⁵ Semânî, *Kavâtiu'l-Edille*, c. II, ss. 396-397.

⁶⁶ Necm, 53/3-4.

⁶⁷ Haşr, 59/7.

⁶⁸ Semânî, *Kavâtiu'l-Edille*, c. II s. 402.

⁶⁹ Azimâbâdi, *Avnu'l-mabud*, c. XII, s. 232.

sahih hadisler arasında sayılmamaktadır. Hatta İbn Main'den (v. 233/847) bu hadisin batıl ve mevzu olduğuna dair rivayet vardır. İbn Main'nin ise cerh ve tâdilde otorite olduğu hususunda şüphe yoktur.”⁷⁰

Semâni Debûsî'yi kastederek: “Bu kişiye şaşıyorum. Usûl kitabında bu konuyu haberlerinin tenkidi babı altında ele almaktadır. Bu meseleyle uğraşanlar tenkit ilminde mahir olmalı, haberin ravilerini, onların durumlarını ve vefat tarihlerini iyi bilmelidir.” diyerek Debûsî'yi âhad haberlerin tenkidi konusunda bilgi sahibi olmamakla suçlamakta ve onun amacının cidal olduğunu söylemektedir. Semâni'ye göre; Debûsî'nin ortaya koyduğu usûl ile ilgili esaslar zayıf ve temelsizdir. Ehli hadisin ittifakına göre, haberlerin tenkidini yalnız haber konusunda uzman olanlar yapabilir. Bunların dışındaki kişilerin tenkidi kabul edilmez. Debûsî'nin tenkit ehli olmadığı ise kesindir.⁷¹

Semâni “Muhaliif kişiler ile aramızdaki bariz fark şudur: Bizim temel prensibimiz Kur'an ve Sünnet'i asıl olarak kabul edip bütün meseleleri bu asla binaen ortaya koymamızdır. Hiçbir zaman kendimize Kur'an ve Sünnet'te tasarruf etme hakkı vermedik, Kur'an ve Sünnet'in hükümlerini nefsimize tabi ettirmedik. Bilakis herhangi bir mesele ortaya çıkarsa, o meseleyi Kur'an ve Sünnet'e arz edip ona muvafık olan görüşü kabul eder, ona muhalif olanı ise reddederiz.”⁷²

Muhaliiflerimiz ise kendi mezheplerini rey ve akıl üzerine kurdular. Kitap ve Sünnet'i de koydukları esaslara göre değerlendirdiler. Kur'an ve Sünnet'i kendi mezhep esaslarına göre yorumlamak için her yolu denediler ve onların esaslarına uymayan Sünnet'i de reddettiler. Bunun neticesinde de o Sünnet'in râvisi hakkında kötü zanna kapıldılar. İşte ele aldığımız Sünnet'in Kur'an'a arzı bunun neticelerinden birisidir. Bütün günahı Debûsî'ye yüklemiyoruz. Zira Debûsî bu konuda İsa b. Eban'a tabi olmuştur. Bu konuyu ilk ele alan ve sahâbe hakkında kendine tasarruf hakkı tanyan da İsa b. Ebân'dır.”⁷³

Debûsî'nin delil olarak getirdiği “Yüz şart bile olsa Kur'an'ı Kerim'de olmayan her şart batıldır.”⁷⁴ hadisinde geçen şarttan maksat Allah'ın hükmüdür. Bize göre Allah'ın Kitap ve Sünnet'te kabul etmediği her şart

⁷⁰ Semâni, *Kavâtiu'l-Edille*, c. II, s. 405.

⁷¹ Semâni, *Kavâtiu'l-Edille*, c. II, s. 407.

⁷² Semâni, *Kavâtiu'l-Edille*, c. II, s. 411.

⁷³ Semâni, *Kavâtiu'l-Edille*, c. II, s. 412.

⁷⁴ Hanbel, *Müsnedu Ahmed b. Hanbel*, c. VI, s. 183.

batıldır.⁷⁵ Debûsî ve arkadaşlarına göre Kitap'taki hükümler yakînî olup Sünnet'tekiler ise şüphelidir. Fakat bunu kabul etmek mümkün değildir. Zira amel konusundaki haberlerin hükmünün de yakînî olduğuna şüphe yoktur. Hatta kendi mezhebinin imamı Ebû Hanîfe'nin; "Allah ve Peygamber'den gelen her şeyin başımız ve gözümüz üzerinde yeri vardır." sözü, Kitap ve Sünnet'in konumunu en güzel şekilde belirtmektedir. Ayrıca Peygamber'den rivayet edilen "Bağdaş kurarak oturan birisine emrettiğim veya nehyettiğim bir mesele sorulduğunda 'ben bilmiyorum, yalnız Kur'an'da bulduğumuz şeye tâbi oluruz' diyenleri bulmayayım."⁷⁶ hadisi de meselenin ne kadar hassas olduğunu açıklamaktadır.⁷⁷

Bize göre kitabın umûmunun haberlerle tahsis edilmesi caizdir. Bunun hakkında sahâbenin icması vardır. Zira sahâbe "Allah, size evlatlarımız hakkında (şunu) tavsiye eder: Erkeğin payı iki kızın payı kadardır."⁷⁸ ayetinin hükmünü, "Biz, peygamberler topluluğu miras bırakmayız." hadisiyle tahsis etmişlerdir.⁷⁹ Ayrıca sahâbe, "Eşlerinizden kalan malın yarısı sizindir."⁸⁰ ayetinin hükmünü de Peygamberimiz "Değişik dinlere mensup kişiler, birbirlerine varis olmazlar."⁸¹ hadisiyle tahsis etmiştir.⁸²

2.4. Mürsel Haberler

Semâni, ilk önce haberleri muamele, şahitlik ve dini konular ile ilgili olmak üzere üç kısma ayırmaktadır.⁸³ Daha sonra bunları sened (haber rivayet zinciri) açısından müsned ve mürsel olmak üzere iki kısma ayırıp fıkıhçıların konu hakkındaki şu görüşlerini aktarır: Fıkıhçılar müsned haberin hüccet olduğu konusunda hemfikirdirler. Mürsel haberler konusunda ise usûlcüler arasında ihtilaf bulunmaktadır. İmam Şafî'ye göre mürsel haberi destekleyen başka bir karîne yoksa tek başına hüccet sayılmaz. Ebû Hanîfe, Malik ve Ahmed b. Hanbel'e göre ise mürsel haber tek başına hüccettir. İsa b. Eban tâbiîn ve etbau't-tabiinin mürselini kabul eder, onların dışındaki kişilerin mürsellerini ise reddeder.⁸⁴

⁷⁵ Semâni, *Kavâtiu'l-Edille*, c. II, s. 413.

⁷⁶ Âzimâbâdi, *Avnu'l-Mabud*, c. XII, s. 233.

⁷⁷ Semâni, *Kavâtiu'l-Edille*, c. II, ss. 414-415.

⁷⁸ Nisa, 4/11.

⁷⁹ Semâni, *Kavâtiu'l-Edille*, c. II, s. 416.

⁸⁰ Nisâ, 4/12.

⁸¹ İbn Mace, *Sünenü İbni Mace*, c. II, s. 912.

⁸² Semâni, *Kavâtiu'l-Edille*, c. II, s. 417.

⁸³ Semâni, *Kavâtiu'l-Edille*, c. II, s. 250.

⁸⁴ Semâni, *Kavâtiu'l-Edille*, c. II, ss. 431-433.

Mürsel haberleri kabul edenlerin delilleri şunlardır: Adil olan bir râvinin rivayet ettiği haberlerin doğru olmadığına karar vermek mümkün değildir. Zira adil râvinin adaleti, zikretmediği kişinin yerine geçtiği gibi onu yalana sevk etmesine de engeldir.⁸⁵ Diğer bir delil de sahâbe icmadır. Sahâbeden Bera b. Azib'in (v. 72/691) "Hz. Peygamber'den size aktardığımız her şeyi O'ndan işitmiş değiliz, fakat birbirimizi yalanla da itham etmeyiz." dediği rivayet edilmektedir.⁸⁶ Bu da sahâbenin birbirlerinden Peygamber'in hadislerini rivayet ettiğinin ve hiçbir sahâbenin mürsel habere karşı olmadığına bir göstergesidir.⁸⁷

Mürsel haberler hakkında sunulan başka bir delil ise şudur: Peygamberimizden bu yana insanlar mürsel haberleri rivayet ettikleri halde hiçbir kişinin onları tenkit ettiği sabit değildir. Bu da sahâbe sonrasında da icmanın meydana geldiğinin ayrı bir göstergesidir. Hanefi fıkıhçılar bu konuda İmam Şafii'nin Said b. Museyyeb'in (v. 94/712) mürsellerini kabul etmesini de kendileri için bir delil olarak göstermişlerdir.⁸⁸

Hanefilerin sundukları deliller yabana atılacak deliller değildir.⁸⁹ Buna rağmen mürselleri kabul etmeyenlerin elinde daha kuvvetli deliller vardır. Mürsel haberleri kabul etmeyenlerin delillerinden biri "*Bilmediğin şeyin peşine düşme!*"⁹⁰ ayetidir. Mürsel hadislerin sıhhati belli olmayıp, rivayet zincirinden düşen râviler hakkında bilgi sahibi olmadığımız için onun hakkında bir hüküm vermek mümkün değildir. Nitekim Allah, bilmediğimiz şeyin peşine düşmekten bizi sakındırmaktadır.⁹¹

Mürselleri kabul etmeyenlerin en kuvvetli delillerinden birisi de şudur: Mürselleri rivayet eden râvinin kendisinden rivayet ettiği kişinin ismini söylememesi bir vehme sebep olur. Muhaddisler arasında ise rivayet zincirinin bütün halkalarını zikretmek bir adet haline gelmiştir. Bunun dışına çıkıldığı zaman halkadan düşen kişinin adaletine şüpheyle bakılır ve dolayısıyla rivayeti reddedilir.⁹²

Utbe b. Ebi Hâkim; "Bir gün, Ebû İshak'ın yanında bulunuyordum. O'nun meclisinde Zührî de vardı. Ebû İshak hadisleri naklederken hep "Kale Resulullah", yani "Peygamber şöyle dedi." diyordu. Zührî, Ebû

⁸⁵ Semâni, *Kavâtiu'l-Edille*, c. II, s. 433.

⁸⁶ Semâni, *Kavâtiu'l-Edille*, c. II, s. 436.

⁸⁷ Semâni, *Kavâtiu'l-Edille*, c. II, s. 438.

⁸⁸ Semâni, *Kavâtiu'l-Edille*, c. II, ss. 439-440.

⁸⁹ Semâni, *Kavâtiu'l-Edille*, c. II, s. 440.

⁹⁰ İsrâ, 17/36.

⁹¹ Semâni, *Kavâtiu'l-Edille*, c. II, s. 442.

⁹² Semâni, *Kavâtiu'l-Edille*, c. II, s. 443.

İshak'a; Ey İbn Ebi Ferve! Allah'tan kork! Allah'a karşı ne kadar da cüretlisin, haberleri bize aktarırken isnatları da zikretsene, isnatsız bir haberin gemi yoktur diyerek isnatsız rivayetlere karşı çıkmıştır." Zührî'nin irsala olan tepkisi bu konunun ne kadar hassas olduğunu göstermektedir.⁹³

Mürsel haberlerin reddine dair güçlü bir delili de İmam Şafii sunmuştur. O da rivayetin şahitliğe kıyas edilmesidir. Bir şahide karşı başka kişilerin şahitliklerinin kabul edilmesi için onların isimlerinin belli olup tanınmaları gerekir. Burada da bir haberin kabul edilmesi için haberin rivayet zincirinin bütün halkalarını bilmek gerekmektedir.⁹⁴

İsa b. Eban'ın iddia ettiği gibi eğer mürsel haberler de müsned haberler gibi olsaydı, râvilerin isimlerinin zikredilmesinde hiçbir fayda olmazdı ve selef-i salihîn râvilerin adaleti için o kadar mesai de harcamazlardı. Selef-i salihîn'in bu zahmetlere girmeleri bu konunun gerekli ve önemli olduğunun bir göstergesidir.⁹⁵

Hanefiler'in mürsel haberleri kabul etmek için sahâbenin irsallerini örnek olarak göstermeleri onları haklı çıkarmaz. Zira sahâbenin tümünün Kur'an ve Peygamberin (s.a.s.) şahadetiyle âdil oldukları aşikârdır. Biz de sahâbenin irsallerini kabul etmeliyiz. Fakat sahâbenin mürsellerini kabul etmek diğer mürsel haberlerin kabulü anlamına gelmemelidir.⁹⁶

Hanefilerin İmam Şafii'ye nispet ederek İbn Müseyyeb'in "Mürsellersi kabul etmek, prensipte bütün mürsellersi kabul etmek anlamına gelmektedir." demeleri de onları haklı çıkarmaz. Zira İmam Şafii'nin İbn Müseyyeb'in mürsellersini kabul etmesinin nedeni vardır. O da, İbn Müseyyeb'in mürsellersi araştırıldığında, onlardan her birinin başka yollardan muttasıl olarak rivayet edilmiş olmasıdır.⁹⁷

2.5. Diğer Haber Konuları

2.5.1. Kur'an'daki Ziyadeler

Kur'an'daki ziyadeler konusunda Semâni'nin Debûsî'ye yönelttiği eleştiriler şunlardır:

"Neshin izale ve önceki hükmün iptali manasına geldiği herkesçe malumdur. Aynı şekilde ayetteki hükmün hem haberden önce hem de haberden sonra sabit

⁹³ Semâni, *Kavâtiu'l-Edille*, c. II, s. 444.

⁹⁴ Semâni, *Kavâtiu'l-Edille*, c. II, s. 451.

⁹⁵ Semâni, *Kavâtiu'l-Edille*, c. II, s. 454.

⁹⁶ Semâni, *Kavâtiu'l-Edille*, c. II, s. 457.

⁹⁷ Semâni, *Kavâtiu'l-Edille*, c. II, s. 458.

olduğu kesindir. Haberin gelişinden sonra ayetin hükmü değişmez. Bilakis haber, ayetin üzerine eklenecek yeni bir hüküm getirmiştir. Nitekim zina konusunda hem yüz değnek, hem de bir yıl sürgün cezası birlikte uygulanır. Bu da haberin ayete getirdiği ziyade hükmün bir nesih olmadığının açık bir göstergesidir. Ayrıca haberlerin ziyadesi bir nesih olsaydı kıyasın kendisinin de bir nesih sayılması gerekecekti. Zira kıyas da nasların açıklamadığı bazı hükümleri ortaya çıkarmaktadır.”⁹⁸

2.5.2. Kur'an'ı Kerim'in Sünnet'le Neshi

Semâni'nin Kur'an'ı Kerim'in Sünnet'le nesh edilebileceği ile ilgili iddialara yönelttiği eleştirileri şu şekildedir:

Kur'an'ın hükümlerinin haberlerle nesh edilmeyeceği konusunda ayetin açık bir hükmü vardır. “Biz, bir ayetin hükmünü yürürlükten kaldırır veya onu unutturursak mutlaka daha iyisini veya benzerini getiririz. Bilmez misin ki Allah her şeye kadirdir.”⁹⁹ Bu ayette Allah, bir ayetin hükmünü neshettiğinde ondan daha iyisini veya benzerini getireceğini bildirmiştir. Sünnet'in, Kur'an'ın misli veya benzeri olmadığı herkesçe malumdur. Dolayısıyla; Kur'an'ın hükümlerinin Sünnet'le nesh edilmesi mümkün değildir.

Debûsî'nin, Kur'an'ın hükümlerinin bilfiil Sünnet'le nesh edildiği iddiası ise çok zayıftır. Zira Debûsî'nin “Varislere vasiyet yoktur.”¹⁰⁰ haberini neshe örnek olarak getirmesi yanlış bir yorumlamadır. Çünkü bu hadis nesihden çok miras ayetlerinin beyanı mahiyetindedir. Peygamber'in; “Varislere vasiyet yoktur.” cümlesinden önce söylediği; “Allah her hak sahibinin hakkını vermiştir.”¹⁰¹ cümlesi de haklı olduğumuzu göstermektedir. Hadisin bütününe ele aldığımızda da hadisin bir beyan olduğu ortaya çıkacaktır.”¹⁰²

Değerlendirme

Âhâd haber konusu, ilk dönemden itibaren tartışıla gelmiş bir konudur. Fakihlerden bazıları âhâd haberi hiçbir şart ileri sürmeden kabul ederken, bazıları ise âhâd haberin kabulü için ravilerin adil ve zâbit olmaları ile birlikte ravinin fakih olmasını, âhâd haberin umûmü'l-belva niteliğine

⁹⁸ Semâni, *Kavâtiu'l-Edille*, c. III, s. 143.

⁹⁹ Bakara, 2/106.

¹⁰⁰ Abdürrezzak, *Musannağ*, c. IX, s. 69.

¹⁰¹ Muhammed b. Ahmed Bedruddinu'l-Aynî el-Hanefî, *Umdetü'l-Kârî Şerhu Sahihî'l-Buhârî*, Beyrut, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabi, ty, c. XIV/ s. 26.

¹⁰² Semâni, *Kavâtiu'l-Edille*, c. III, s. 175.

olmamasını, Kur'an ve maruf Sünnet'e arz edilmesini şart koşmuşlardır. Bu şartları öne sürenlerden birisi de Hanefi fakihî Debûsî'dir.

Debûsî bu konuda ravinin fakih olma şartını öne sürer. Bu şartın eksikliği için Ebu Hüreyre'yi örnek olarak göstermesi doğru bir yaklaşım değildir. Çünkü Ebu Hüreyre'nin fakihliği tartışılmaz. Ayrıca Ebu Hanife, Ebu Hüreyre'nin kıyasa muhalif olan birçok rivayetini kabul etmiştir. Mesela Ebu Hanife, kıyasa muhalif olduğu halde "oruçlu olduğunu unutarak yiyip içenlerin oruca devam edeceklerini, onları Allah'ın yedirip içirdiğini"¹⁰³ ifade eden hadis ile amel etmiştir.¹⁰⁴ Bu da söylediklerimizi desteklemektedir.

Debûsî'nin öne sürdüğü "arz şartı" da yerinde değildir. Debûsî, âhâd haberlerin Kur'an'ı Kerim'e arz meselesini iki hadise dayandırarak ortaya koymaya çalışmıştır. Hadislerin birisi "Kur'an'ı Kerim'de olmayan şartlar yüz tane de olsa batıldır." hadisidir.¹⁰⁵ İkinci hadis ise "Benden bir hadisi duyduğunuzda o hadisi Kur'an'a arz edin, Kur'an'a muvaffık ise kabul edin, ona muhalif ise reddedin."¹⁰⁶ şeklindeki hadistir. Fakat hadis âlimleri bu ikinci hadisin mevzu olduğunu belirtmektedirler.¹⁰⁷ Ayrıca Ebu Hanife, zâhirî itibarıyla Kur'an ve Sünnet'te yer alan genel prensiplere aykırı görünen "Veled-i zina üçün en şerlisidir."¹⁰⁸ hadisini arzdan dolayı reddetmeyerek, belli bir kişiyle ilgili ele alarak yorumlamaktadır.¹⁰⁹ Bu da gösteriyor ki arz meselesi ilk dönem Hanefilerin genel temayülü değildir.

Debûsî'nin ileri sürdüğü "Umûmü'l-belva" şartı da isabetli değildir. Zira Debûsî umûmü'l-belvâ için "cinsel organa dokunmakla abdestin bozulacağı, ateşin etkilediği şeyin abdeste etkisi ve cenaze taşımalarının yeni bir abdesti gerektirdiği" gibi hususları ifade eden haberleri örnek göstererek kabul etmez. Ancak Hz. Âişe'den rivayet edilen, eşlerin birleşmelerinde inzal olmasa da guslün gerekli olduğu ve gayr-i müslimlerden cizye alınması hakkındaki âhâd haberleri ise kabul etmektedir. Bu iki durum arasında bir fark bulunmadığı halde bir kısmını umûmü'l-belva şartıyla

¹⁰³ Müslim, Ebû'l-Hüseyn el-Kuşeyri en-Nisaburi Müslim b. el-b. Haccac, Müsnedu's-Sahih, (Tahk. Muhammed Fuad Abdulbaki), Beyrut, Daru İhyai't-Türasi'l-Arabi, ty, c. II, s. 809.

¹⁰⁴ Damad, Abdurrahman b. Muhammed b. Süleyman, *Mecme'u'l-Enhur fi Şerhi Multeke'l-Ebhur*, (Tahk. Halil İmran el-Mansur), Dârü'l-Kütübî'l-İlmîyye, Beyrut 1998, c. I, s. 358.

¹⁰⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsnedu Ahmed b. Hanbel*, c. VI, s. 183.

¹⁰⁶ Azimâbâdi, Muhammed Şemsu'l-Hak, *Avnu'l-Mabûd Şerhu Süneni Ebi Davud*, Beyrut, Daru'l- Kütübî'l-İlmîyye, 1415, c. XII, s. 232.

¹⁰⁷ Semâni, *Kavâtiu'l-Edille* c. II, s. 404.

¹⁰⁸ Ebû Davud, Süleymân b. Eşas es-Sicistâni, *Sünenü Ebî Dâvûd*, (Tahk. Muhammed Muhyuddin Abdulhamid), Beyrut, Mektebetu'l-Asriyye, ty, c. IV, s. 29.

¹⁰⁹ Yiğit, *Ebû Hanife'nin Usûl Anlayışında Sünnet*, s. 183.

reddetmesi, bir kısmını kabul etmesi arasında çelişki bulunmaktadır. Bu da âhâd haberlerin kabulü için “umûmü'l-belva” şartının her yerde geçerli olmadığını göstermektedir.

Âhâd haber eleştirisi başlığı altında müsned ve mürsel hadisleri beraber zikrederek, Hanefi geleneği olan mürsel hadisi müsned hadis gibi görme anlayışını sürdürme Debûsî'yi haklı çıkarmaz. Zira muhaddislerin kahir ekserisi, mürsel haberleri zayıf haberler olarak nitelemektedir. Kabul edenler de mürselleri şartsız olarak kabul etmemektedir.¹¹⁰

Sonuç

Mezheplerin tedvin faaliyetinden sonra fıkıh ve usûl'ü'l-fıkıh alanlarında şerh, haşiye ve hilaf dönemi başlamıştır. Hilaf ilmi konularında usûl anlayışları farklı olduğu için hicri V. yüzyılda, Şafiilerle Hanefiler arasında hararetli tartışmalar ve tenkitler yaşanmıştır. Bunun neticesinde hilaf ilminin en güzel örnekleri ortaya çıkmıştır. Semâni'nin Debûsî'ye yöneltilmiş eleştiriler de bu türdendir.

Semâni özellikle âhâd haber konusunda Debûsî'yi eleştirmektedir. Bu eleştirilerin özeti aşağıdaki gibidir:

1. İcma ile sabittir ki sahâbe, ister umûmü'l-belvâ ister başka konularda olsun hiçbir şart koşmadan bütün âhâd haberleri kabul etmişlerdir.

2. Debûsî'nin Ebû Hüreyre'nin fakihlerden olmadığı şeklindeki tespiti yerinde değildir. Aksine Ebû Hüreyre'nin fakihlerden olduğu konusunda hiçbir şüphe yoktur. Zira Ebû Hüreyre'nin birçok konuda fetva verdiği sabittir. Hatta sahâbe döneminde de fetva verdiği kesindir. Fakih olmayan birinin fetva vermesi ise düşünülemez.

3. “O kendi hevasına göre konuşmaz, konuştukları Allah tarafından vahy edilmiştir.”¹¹¹ ayeti haber sabit olduktan sonra Kur'an'ı Kerim'e arzının gerekli olmadığını göstermektedir. Aynı zamanda bu ayet, Kur'an'ın umumlarının haberlerle tahsisinin caiz olduğuna dair delil teşkil temektedir.

4. Hanefilerin mürsel haberleri kabul etmek için sahâbe mürsellerini örnek vermeleri de genel olarak onları haklı çıkarmaz. Zira sahâbenin tümünün Kur'an ve Peygamber'in şahadetıyla adil oldukları aşikâr olduğundan, bize göre de sahâbe mürselleri kabul edilir. Fakat sahâbenin

¹¹⁰ Talat Koçyiğit, Hadis Usûlü, Ankara, TDV, 2012, s. 69.

¹¹¹ Necm, 53/3.

mürsellerini kabul etmek diğer mürsel haberlerin kabulü anlamına gelmemektedir.

5. Neshin izale ve eski hükmün iptali manasına geldiği herkesçe malumdur. Ayetlerdeki hüküm ise haberden önce ve haberden sonra da sabit olduğu kesindir. Haberin gelişinden sonra değişen ayetin hükmü değildir. Bilakis haber ayetin üzerine eklenecek yeni bir hüküm getirmektir. Yani bir beyandır.

6. Kur'an'ın hükümlerinin haberlerle nesh edilmeyeceğine dair ayetin açık bir hükmü vardır. "Biz, bir ayetin hükmünü yürürlükten kaldırır veya onu unutturursak mutlaka daha iyisini veya benzerini getiririz. Bilmez misin ki Allah her şeye kadirdir."¹¹² Bu ayette Allah, bir ayeti nesh ettiğinde ondan daha iyisini veya benzerini getireceğini bildirmiştir. Sünnet'in, Kur'an'ın misli veya benzeri olmadığı herkesçe malumdur.

Kaynakça

Âzîmâbâdî, Muhammed Şemsu'l-Hak, *Avnu'l-Mabud Şerhu Süneni Ebî Davud* I-X, Beyrut, Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1415.

Abdürrezzak, Ebû Bekir b. Hemmâm b. Nâfi' es-San'ânî el-Himyerî, *Musannaflu Abdürrezzâk* I-XI, 2. Baskı, (tahk. Habiburrahman el-A'zemî), Beyrut, el-Mektebû'l-İslamî, ty.

Âynî, Muhammed b. Ahmed Bedreddin el-Aynî el-Hanefî, *Umdetü'l-Kârî Şerhu Sahihî'l-Buharî*, Beyrut, Daru'l-Hayâ't-Turasi'l-Arabî, ty.

Bardakoğlu Ali, "Hanefi Mezhebi", *DİA*, İstanbul 1993.

Bedir, Murteza, *Fıkıh, Mezhep ve Sünnet*, İstanbul, Ensar Neşriyat, 2004.

Debûsî, Ebû Zeyd Ubeydullah b. Ömer b. İsa ed- Debûsî el-Hanefî, *Takvîmu'l-Edille*, Birinci Baskı, Beyrut, Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2001.

Damad, Abdurrahman b. Muhammed b. Süleyman, *Mecme'u'l-Enhur fi Şerhi Multeke'l-Ebhur*, (tahk. Halil İmran el-Mansur), Beyrut, Dârü'l-Kütübî'l-İlmîyye, 1998.

Duman Ali, "Ebu Hanife'nin Hüküm İstinbat Yönteminin Fukaha Usûlündeki Rolü", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sayı 13, 2009.

¹¹² Bakara, 2/106.

- Ebû Davud, Süleymân b. Eşas es-Sicistânî, *Sünenü Ebî Dâvûd*, (tahk. Muhammed Muhyuddin Abdulhamid), Beyrut, Mektebetu'l-Asriyye, ty.
- Karaman Hayreddin, "Fıkıh", *DİA*, İstanbul 1993.
- Koçyiğit Talat, *Hadis Usulü*, Ankara, TDV, 2012.
- Malik, Mâlik b. Enes, *el-Müdevenetu'l-Kübrâ*, (tahk. Zekeriyya 'Umeyrât), Beyrut, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, ty.
- Müslim b. Haccac en-Neysâbü'rî, *Müsnedu's-Sahih*, (tahk. Muhammed Fuad Abdülbaki), Beyrut, Daru İhyai't-Türasi'l-Arabî, ty.
- İbn Hanbel, Ahmed b. Hanbel, *Müsnedu Ahmed b. Hanbel*, Kahire, Müessesetu Kurtuba, ty.
- İbnü'l-Humâm, Kemâluddin Muhammed b. Abdulvahid es-Sivâsî, *Şerhu Fethi'l-Kadîr*, Beyrut, Dârü'l-Fikr, ty.
- İbn Hibban, Muhammed b. Hibban b. Ahmed el-Bustî, *Sahihu İbn Hibban*, Müessesetu'r-Risale, ty.
- İbn Mace, Muhammed b. Yezid Ebu Abdullah el-Kazvînî, *Sünenü İbni Mace*, (tahk. Muhammed b. Fuad Abdülbaki), Beyrut, Daru'l-Fikr, ty.
- Paçacı, İbrahim, "Umûm-i Belvâ", *Dini Kavramlar Sözlüğü*, Ankara, DİB, 2006.
- Semâni, Ebû'l-Muzaffer Mansur b. Muhammed b. Abdalcabbâr, *Kavâti'u'l-Edille fi'l-Usûl I-V*, (tahk. Muhammed Hasan İsmail), Beyrut, Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1997.
- Şabân, Zekiyyüddîn *İslâm Hukuk İlminin Esasları*, (Çev. İbrahim Kâfi Dönmez), Ankara, TDV, 2003.
- Şafiî, Muhammed b. İdris Ebû Abdullah eş-Şâfiî, *el-Ümm*, Beyrut, Dârü'l-Ma'rife, 1393.
- Özen Şükrü, "Musarrât", *DİA*, İstanbul, 1993.
- Yiğit Metin, *Ebû Hanîfe'nin Usûl Anlayışında Sünnet*, İstanbul, İz Yayıncılık, 2009.